

Lepa starost je starost v skupnosti

Ne pozabi me. Idejna zasnova skupnosti za osebe z demenco na primeru prenovе vasi Pristava pri Štjaku

Tadej Urh, magistrsko delo

Mentor: doc. Mitja Zorc, univ. dipl. inž. arh.

Konzultant za področje demence: dr. Vid V. Vodušek, univ. dipl. psih., spec. klin. psih.

Konzultantka za krajinsko arhitekturo: doc. Darja Matjašec, univ. dipl. inž. kraj. arh.

Konzultant za konstrukcijo: doc. dr. Simon Petrovčič, univ. dipl. inž. grad.

Kraj, datum: Fakulteta za arhitekturo, UL, Ljubljana, december 2020

Propadajoč stavbni fond in neustrezno bivalno okolje za osebe z demenco sta dve ločeni problematiki našega časa in prostora, ki ju študija celostne prenovе zapuščene vasi Pristava pri Štjaku v okvirih magistrske naloge skuša razmišljati hkrati. V vasi iz 19. stoletja si zamisli nov-star prostor za bivanjsko skupnost, prilagojen osebam z demenco in drugim starejšim s Krasa in okolice.

Približno 60 praznih vasi v Sloveniji, med katere sodi Pristava, si lahko razložimo kot spremembo razmerij v poselitvi krajev. Kljub nizki stopnji urbanizacije pri nas (trenutno v mestih živi 50 odstotkov ljudi, medtem ko je povprečje v Evropi 73-odstotno (SURS, 2015)) je na odročnejših delih države, predvsem v prejšnjem stoletju, prišlo do izseljevanja mlajših generacij iz vasi v večja mesta ali bližnja lokalna središča, po vojnah tudi čez mejo in dlje. To je privedlo do posameznih primerov krajev, ki so ostali brez stalnega prebivalca.

Tema praznih vasi je posredno povezana s problematiko praznih stavb, ki so po izgradnji in prvotnem namenu ostale brez programa. Pogosti so primeri, ko se v zadnjega pol stoletja naselja po površini znatno večajo, čeprav se število prebivalcev Slovenije povečuje nesorazmerno počasneje. Naselja, zlasti suburbane predele okoli večjih mest, so poselile prostorsko potratne enodružinske hiše in industrijsko-storitvene cone, ki so vase pogoltnile okoliška polja (npr. Ljubljana in njeni predmestni predeli ter mesta v radiju 30 km, kot so Trzin, Domžale, Grosuplje, Škofljica ...).

Če poenostavimo: za enako število prebivalcev ustvarjamo vedno več grajene površine, obenem pa znotraj zazidalnih območij zevamo ostanki, polruševine, ki čakajo na propad. Ali pa na ponovno uporabo ...

Študija primera vzame Pristavo v obravnavo kot tovrsten stavbni fond. Ključno pri tem je, da ne gre le za že vloženo energijo v obliki zloženih kamnitih zidov, ki bi jo bilo škoda zavreči, ampak predvsem za prepoznavanje širokega nabora kvalitete, ki jih ima obstoječa zasnova. Gre za širše merilo okolice, sosednjih vasi, kulturne in naravne krajine, dobre dostopnosti, ter za specifične lastnosti vaše zasnove, od ulične osi in zasnove domačij do kakovostnih arhitektonskih detajlov kamnite gradnje. Razmislek skuša seči korak dlje od »romantičnega« odkrivanja palimpsesta stare gradnje, jo prevesti v stanje »tukaj in zdaj« ter zastaviti vprašalnice kaj, kako, zakaj. Obstoječo zasnovo vzame v obdelavo kot »živo« arhitekturo in si v skladu s programom življenja nove skupnosti zamisli njeno prihodnost kot eno od možnih prihodnosti. A zakaj je v vlogi prihodnosti ravno demenca?

Ko govorimo o demenci, gre istočasno za možgansko bolezen, za vsakodnevno zmedenost v času in prostoru, za stiske posameznika, za čustveno in fizično obremenjenost svojcev, za staranje naše družbe, za oblikovanje grajenega okolja ter za svetovni problem, ki bo v prihodnjih desetletjih spremenil ustroj dolgožive družbe. Bolezen nam je poznana že dolgo, nanjo pa se odzivamo razmeroma počasi. K temu precej pripomore kar počasnost poteka bolezni same, podobno kot nas počasnost propadanja praznega stavbnega fonda uspava pri naši konkretni re-akciji. Ker gre pri demenci v veliki večini za bolezen starejše generacije, je ta v diskurzu kakovosti življenja pogosto zapostavljena, saj »tako ali tako zaključuje svoje življenje«. Tako prepričanje je v osnovi napačno in krivično. Bivanje starejših ni le bivanje nekega ločenega dela celotne populacije, ampak se tiče bivanja družbe kot celote. Pri bivanju pa je ključnega pomena njegova kakovost. Starajoča se dolgoživa družba je družba evropske prihodnosti. Če ta trend povežemo z glavnim dejavnikom tveganja za bolezen demence – starostjo, je nagla rast števila obolenj za demenco samoumevna.

Osamljeni in socialno izolirani posamezniki imajo po izsledkih švedske raziskave tudi do 50 odstotkov večje tveganje za razvoj demence, zlasti Alzheimerjeve bolezni, saj so deležni manjše kognitivne in socialne stimulacije, kar pogosto vodi do upada kognitivnih funkcij (Sundström idr., 2020). Snovanje skupnosti starejših s poudarkom na bivanju oseb z demenco želi stanovalcem nadomestiti izgubo socialnih stikov, jim omogočiti življenje v skupnosti in udejstvovanje znotraj nje. Stanovalci, ki so pri močeh, lahko v tem primeru sodelujejo pri številnih vsakodnevnih opravilih in po želji pomagajo tudi tistim, ki imajo z dnevnimi opravili večje težave. Bivanje in oskrba sta v domeni zaposlenega osebja vasi, ki organizira dejavnosti, zagotavlja pomoč pri vsakodnevnih opravilih in skrbi za nego, ko jo stanovalci potrebujejo. »Vaščani« so razdeljeni v tri gospodinske skupine s po 6 do 8 osebami in bivajo v enoposteljnih enotah ter si delijo skupne prostore s kuhinjo, jedilnico in dnevno sobo, ki se obračajo na skupni zeleni vrt. Soba, kuhinja in (terapevtski) vrt so trije soodvisni prostori, ki skupaj zagotavljajo optimalen bivalni prostor. Ne gre le za dejanske fizične prostore, ki jih je možno klasificirati pod »sobo, kuhinjo ali vrt«, ampak za *sobo*, ki predstavlja najintimnejši del bivanja v skupnosti; *kuhinjo*, ki zajema vse notranje skupne prostore in aktivnosti v njih; in *vrt*, ki predstavlja svobodo gibanja v zunanjem, zelenem prostoru.

Vsaka skupina ima potek dneva prilagojen glede na lastne želje in potrebe, skupaj pa tvorijo vaško skupnost, ki jo povezuje obdajajoč terapevtski vrt z zelenjavnimi vrtovi, krožno sprehajalno potjo in skupnimi prostori, ki zagotavljajo možnost zdravniške oskrbe in skupnih aktivnosti. Ob zagotavljanju univerzalne dostopnosti in ustreznih pogojev za osebe z demenco je glavno vodilo oblikovanja vezano na značilnosti lokalnega grajenega in zelenega. Bivanje v vasi je namreč v prvi vrsti namenjeno starejšim iz okolice, ki so življenje preživeli v sorodnem podeželskem okolju. Na ta način s seljenjem v prenovljeno vaško strukturo Pristave ostajajo v njim domačem prostoru, v svetu enakih rastlin in vonja, sorodne arhitekture in interierja, kar je še toliko bolj pomembno pri osebah z demenco. Selitev v domove je za številne starejše namreč stresna, pogosto se znajdejo v stiski, ko se v tretjem življenjskem obdobju nekateri sploh prvič selijo (Sendi idr., 2002). Selitev je še toliko bolj groba, kadar gre za menjavo podeželskega okolja za velike primestne domove druge generacije, katerih zasnova spominja na bolnišnične trakte večjega merila, ki delujejo po togih pravilih funkcionalne izrabe (Imperl, 2012). Taka oblika bivanja za starejše predstavlja tuje okolje, ravno občutek domačnosti pa je pri zagotavljanju dobrega počutja v novem domu izrednega pomena.

Razmislek se torej osredotoča na dvojce. Po eni strani gre za zapuščeno vas, ki je v obravnavo vzeta kot živ organizem in se skladno razvija naprej v eno izmed možnih prihodnosti, po drugi strani gre za prevpraševanje o oblikovanju kvalitetnega bivalnega okolja za osebe z demenco, o iskanju novih modelov bivanja v skupnosti. S tem se vzpostavi alternativna možnost obstoječemu sistemu, tako da znotraj dveh glavnih uveljavljenih praks – institucionalnega bivanja v domovih za starejše in bivanja na lastnem domu – išče novo, srednjo pot, pri tem pa nadaljuje življenje zapuščene vasi, ki ga premisli znova.

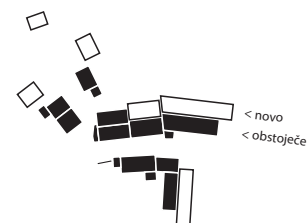
Viri

Statistični urad RS (2015). Svetovni dan prebivalstva. Pridobljeno 21. 8. 2020, s: <https://www.stat.si/StatWeb/News/Index/5314>

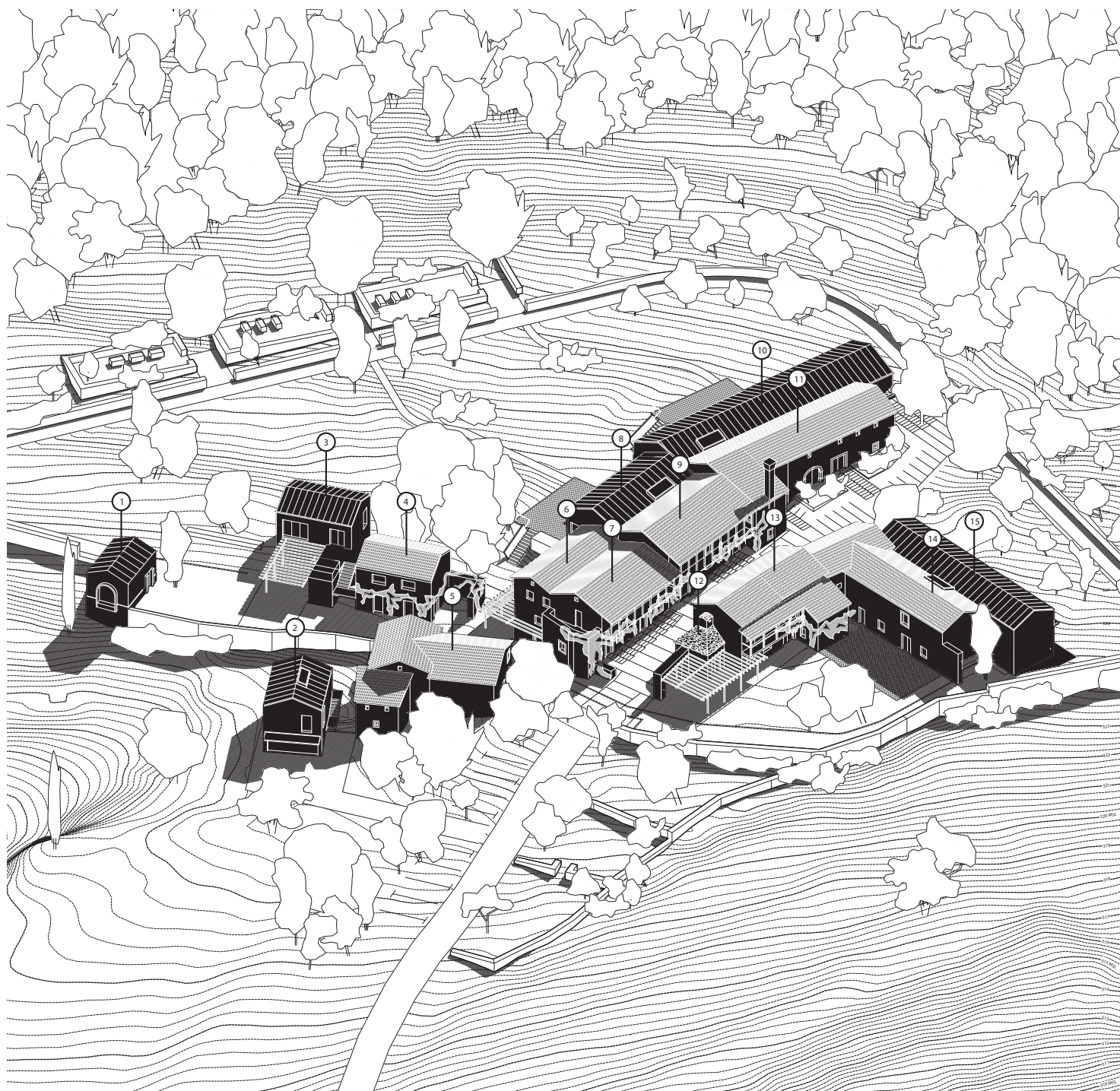
Sundström A, Adolfsson AN, Nordin M, Adolfsson R. (2020). Loneliness Increases the Risk of All-Cause Dementia and Alzheimer's Disease. *J Gerontol B Psychol Sci Soc Sci*. Pridobljeno 21. 8. 2020, s: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/31676909/>

Imperl, F. 2012. *Kakovost oskrbe starejših – Izziv za prihodnost*. Logatec, Seniorprojekt d.o.o.

Sendi, R., Čerňič Mali, B., Jakoš, A., Filipovič, M. (2002). *Stanovanjske potrebe upokojencev in drugih starejših oseb*. Ljubljana: Urbanistični inštitut RS.

1

2

Sl. 1: Shema - obstoječe in novo.

Sl. 2: Aksonometrija.

- 1 > prostor za duhovno oskrbo;
- 2 > prostori za hišnika;
- 3 > pritličje (p) ambulanta, nadstropje (n) fizioterapija;
- 4 > (p) kavarna, družabni prostor, (n) delovna terapija;
- 5 > hiša za obiskovalce;
- 6 > vhodni povezovalni prostor s stopniščem in dvigalom gospodinjske skupine (GS) 2 in 3;
- 7 > (p) sobe GS2, (n) sobe GS3;

- 8 > (p) skupni prostori GS2, (n) skupni prostori GS3;
- 9 > (p) sobe GS2, (n) sobe GS3;
- 10 > (p) skupni prostori GS2, (n) skupni prostori GS3;
- 11 > (p) sobe GS2, (n) sobe GS3;
- 12 > (p) sprejemna soba, (n) skupni prostori GS1;
- 13 > vhod GS1;
- 14 > skupni prostori GS1;
- 15 > sobe GS1

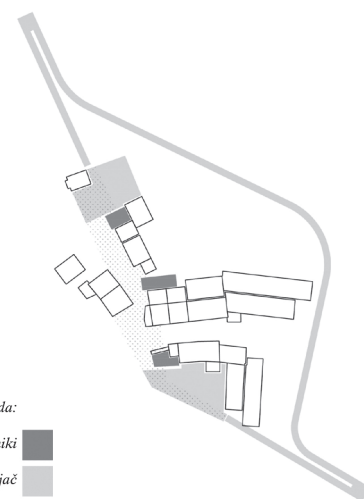
3

4

5

legenda:

- vhodni latniki
- novi trg in borjač
- krožna pot
- prečna povezava

Sl. 3: Ulični fasadi.
 Sl. 4: Zračni pogled na obstoječo vas.
 Sl. 5: Pristava danes.
 Sl. 6: Situacija.

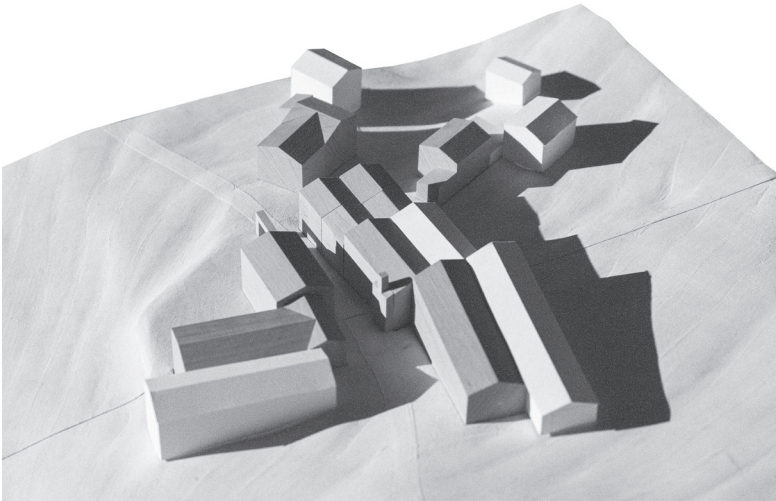

7

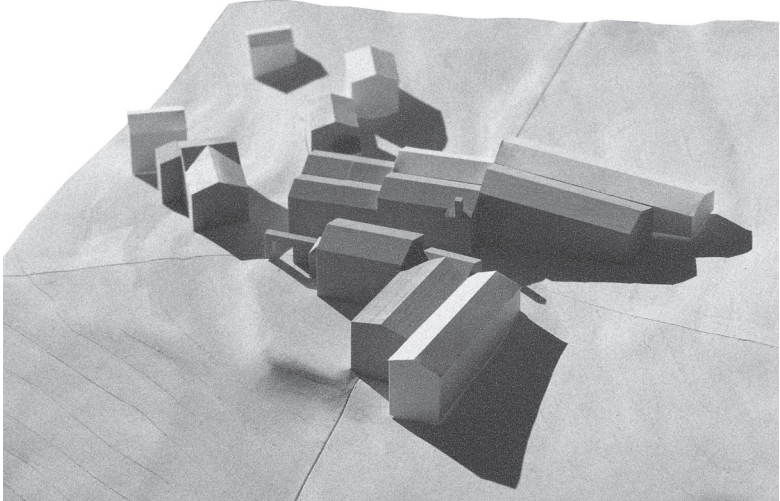

8

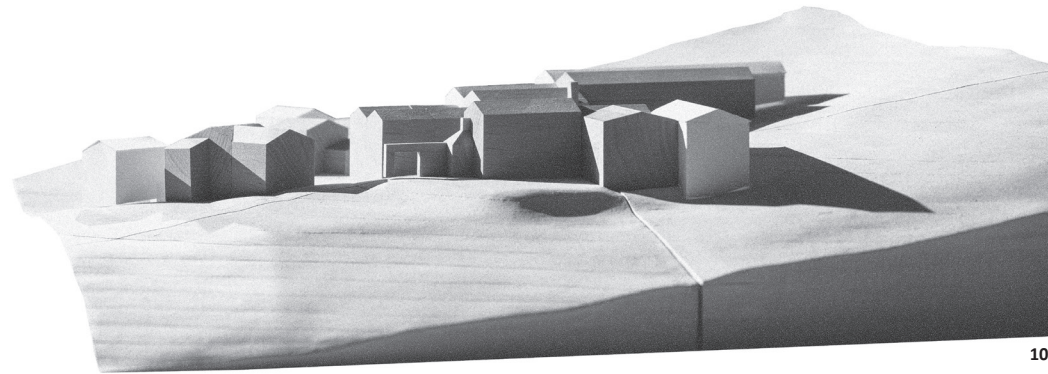
Sl. 7: Tloris nadstropja.
Sl. 8: Tloris pritličja.

9

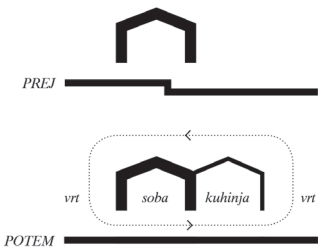

10

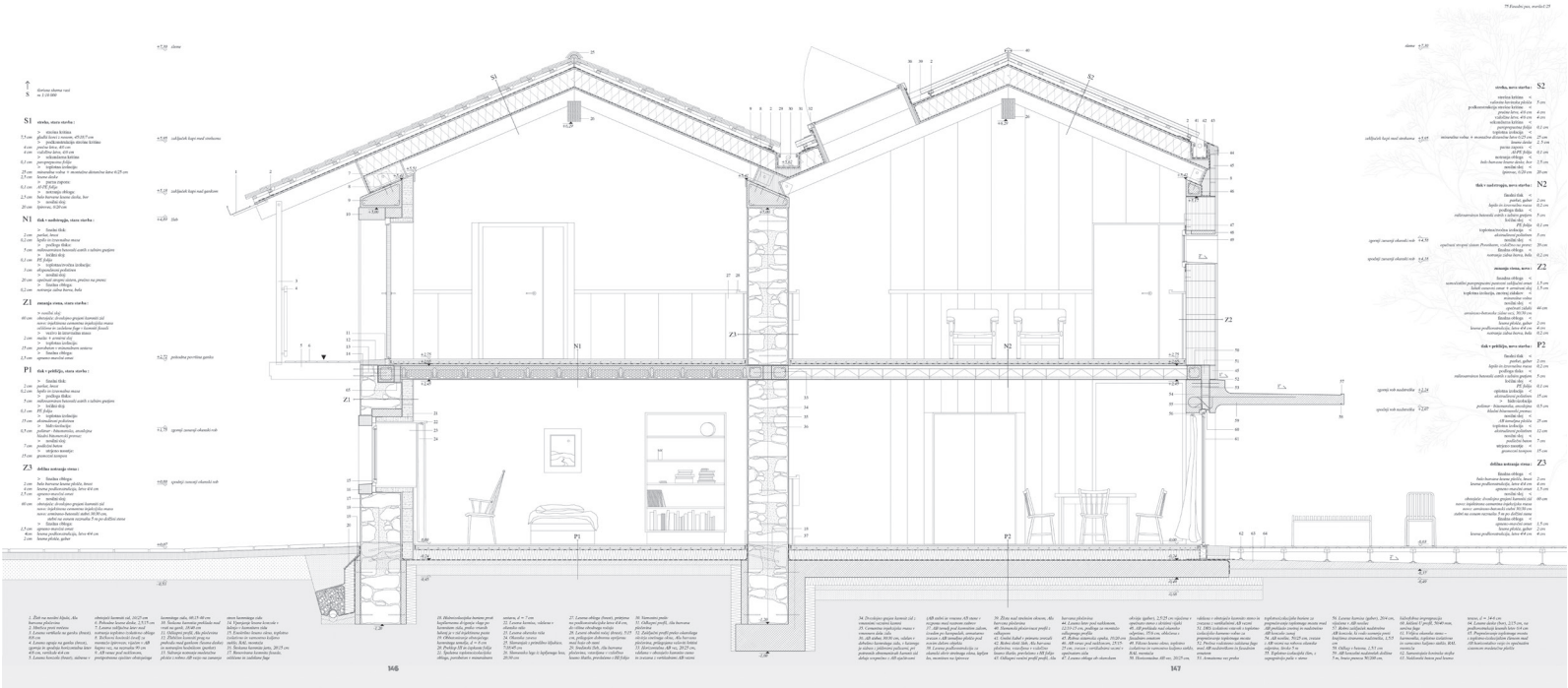

10

Sl. 9: V starem delu vasi se nove stavbe na obstoječe prislonijo s hrbtna, v novem delu pa so umeščene samostoječe.
Sl. 10: Maketa prenovljene Pristave: leseni volumni = obstoječe, beli volumni = novo.
Sl. 11: Fasadni pas - shema.
Sl. 12: Fasadni pas.

11

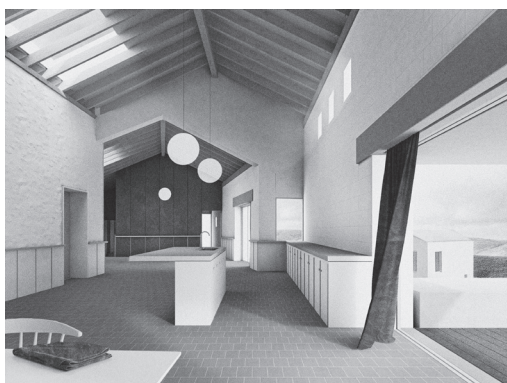
12

13

14

15

16

- Sl. 13:** Ulica je osrednji prostor srečevanja in prehajanja. Nove stavbe so na obstoječe prislonjene s hrbtne strani.
- Sl. 14:** Skupek obstoječih in novih stavb je z vseh strani obdan s terapevtskim vrtom.
- Sl. 15:** Skupni prostori so povezani v odprt, zračen in svetel prostor, ki se odpira proti vrtu.
- Sl. 16:** Prostor sobe je osrediščen okoli okenske niše.